

## KIBRIS AĞZINDA ÖLÜMLE İLGİLİ ANLATIMLAR

### Death Expressions with Cypriot Accents

Doç. Dr. Esra KARABACAK\*

İnsan hayatının önemli geçiş noktalarından biri olan ölüm olayı, doğum ve evlenmede olduğu gibi beraberinde birçok âdet, töre, tören, inanma ve davranışları gerektirir. Her canlı gibi insanlar da ölümlüdür. Deyimler, atasözleri, tekerlemeler, bilmeceler, ikilemeler ve her dildeki diğer kalıplaşmış yargılı ve yargısız anlatımlar ölümü yaşatır. Kıbrıs'ta görülen bazı sosyal kültürel unsurlar aynı, dilde olduğu gibi Türkiye'deki pek çok yöreye benzemektedir. *Öleceğim aklıma gelirdi de.....gelmezdi., Mademki doğduğumuzu biliriz, öleceğimizi de kabul etmek lazım., Ölüm hak miras helal.* gibi. Çaresizlik karşısında kalındığı zaman bile yine her şey imkan dahilinde görülür. *Ölüme çare ....* şeklinde anlatılır. İnsanları hayvanlardan ayıran özelliklerden biri de ölümlerini toprağa vermeleridir. Toplumlardaki dinî ve yöresel inanışların farklı oluşu ölüm törenlerine de yansır. Kıbrıs Türkleri bu törenleri şu şekilde yapmaktadırlar:

Ölüm gece yarısı ile kuşluk vakti arasında olmuşsa aynı günün içinde ölen kişi törenle toprağa verilir. Eğer öğleden sonra ölmüşse evde bir gece bekletilir. Akrabaları başında nöbet tutar.Gözleri açık kalmışsa yumulur. Ayakları yanyana getirilir, kolları da göğse kavuşturulur. Hoca gelince beyaz bezden kefen biçilir ve hoca Arap harfleriyle ayetler yazar. *Kufez*(Kıbrıs'ta Mesarya Bölgesinde

suyunun kutsal olduğuna inanılan bir yer adı) suyu döker, ölü yıkayıcı yıkar. En az bir kazan ve oldukça sıcak bir suyla yıkanır. Günümüzde azalmasına rağmen Kıbrıs Türklerinde ölümlere kına yakma âdeti vardır. Cenaze yıkandıktan sonra hazırlanan kına el ve ayak parmaklarına yakılır. Avuç içine konmaz. Kına insanın selametli bir Müslüman olduğunun işareti olarak kabul edilir.(Yorgancıoğlu, 2000:214). Sonra kefenlenir. Kefenin baş ve ayak uçları aynı bezden kesilmiş şeritlerle bağlanır. Hoca, öğle ezanından önce su selası okur. Sela okunduktan sonra açık tabuta yerleştirilmiş üzeri de bayrakla örtülmüş ölü, cami varsa camiye getirilip musalla taşına, yoksa köy meydanındaki yüksekçe bir yere konur. Son duası yapılır. Dua tamamlandıncaya *Ey cemaat bu adamı/kadını nasıl tanıdınız?* diye sorar. Herkes cevap verir: *Allah rahmet/rahmetlik eylesin,* der. Tabut omuzlar üzerinde, bazı bölgelerde altına çift sırtık geçirilmek ve oradan tutmak suretiyle mezarlığa doğru çıkarılır. Cenazenin arkasından yürünür. Cenaze nereden geçmişse o mahallenin halkı suyunu döker. İnanişâ göre Azrail insanı kılıçla öldürür ve öldürdükten sonra kılıcını temizlemek için sulara batırır. Sular kirlenir. İçilmez olur. Bu sular onun için dökülür. Eskiden bu sular dökülmez yıkanması için ölü evine verilirdi. Bugün bu adet biraz yumuşamıştır. Mezarlığa varılınca tabut mezarın yanında yere

\* Yakın Doğu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ekarabacak@neu.edu.tr, karabacak@esra@gmail.com

konur. Ölü tabuttan alınır. Bağlanan baş ve ayak uçları çözülür. Mezarın güney yönü dip tarafta yan boşluk halinde kazılmış görülen mezarın yanına kazılmıştır. Ölü alınır. Baş, batıya gelecek şekilde mezara yerleştirilir. Üzerine toprak atılır. Boşluklar bırakılır. İnanca göre mezar kapatılınca melekler gelip ilk sorguyu yaparlarmış. (Yorgancıoğlu 2000: 280) Ölü de kalıp namaz kılarmış. Toprak atarken herkes birkaç kürek atıp başkasına devreder. Mezara toprak atmak sevap sayılır. Özellikle avuçla atmak daha iyidir. Toprağı tamamlanmış mezarın üzerinde tutamlar halinde taze mersin dalları dikilir. Ölünün cinsiyetine göre de tahtalar konur. Bunlar ileride değiştirilip ya normal taştan yontulmuş başlıklar, yahut da beyaz mermerden başlıklar oyulup yerleştirilir. Ölen eğer kadınsa batı yönüne başlık konur. Ama batı yönündeki daha büyüktür. Bütün bunlar tamamlanınca hoca bir dua daha okur. İnanışa göre bu dua meleklerin sorgu saatine rastlar. Hoca dua sırasında ölünün annesinin ismini söyler. Kelime-i şahadet getirir. Eğer bu anda başlık tarafındaki mersin dalları sallanırsa ölünün meleklerle müslüman olduğunu anlatabildiğine inanılır. Eğer mersin dalları sallanmamışsa kelime-i şahadet birkaç kere tekrarlanır. Ana ismi tekrar söylenir. Mersin dalları sallanınca ailesine başsağlığı dilenip mezardan ayrılır. Bu anda ölünün ailesi çok fakir değilse oradaki fakirlere para dağıtır. Kalabalığı eve çağırır, yemek yedirir. Genellikle tavuk pilav, patates veya kolokas, bişi ile helva dağıtılır. Bu ilk gün içindir. Bugün gerek kuraklık dolayısıyla yabancı mersinlerin azalmasından gerekse alışkanlıkların değişmesinden azalmıştır. Yerine gön-

derilen çiçek çelenkleri konulmuştur. Aynı günün gecesi mevlit okutulur. Hocanın okuduğu su, ölünün yıkandığı yere bırakılır. Oraya bir lamba yakılır. Bu, o akşam ölünün ruhu geldiğinde yıkandığı yeri bulabilmesi inancındandır. Ertesi günden itibaren bir ay boyunca her sabah ölünün yakınları bir testi su ile buhuru götürüp mezara döker, orayı buhurlar. Su döküldüğü zaman ölünün ruhunun gelenleri gördüğü inancı vardır. Bu nedenle en yakınları gider. Baf ve civarında ölümün üçüncü günü mevlit okutulur. Karpaz bölgesinde ilk Perşembe öğleden sonra helva, yufka, makarna ve pilav yapılır. Baf köylerinde ise bu tören üçüncü gün mevlitten önce yapılır. Helva mevlide katılanlara dağıtıldıktan sonra camiye gönderilir. Ayrıca evlere yufkalar içine sarılmış helva gönderilir. Yiyeceklerin ölünün ruhuna karışacakları inancı olduğu için sevap sayılır ve yenir.

Ölünün kırkıncı gününe *kırklanma* adı verilir. O gün, toprağa konduğu günden itibaren şişmeye başlayan vücudun patladığına inanılır ve ruh da aynı azabı çeker. Bunun için kırkıncı mevlit okutulur. En az on çeşit yemeğin bulunduğu kırk yemeği yapılır. Bunlardan en önemlisi zerde pilavıdır.

Ölen küçük bir çocuksa annelerinin her bayram avuçlarına kına yakması gerektiği söylenmektedir. Rivayete göre, çocuk her bayram elinde maşrabası ile cennetin akan pınarlarından su içmeye gidermiş. Maşrabasına suyu doldurmuş. Ama annesi eline kına yakmamışsa bütün sular maşrabasından geri akar, çocuk suyu bir türlü içemezmiş. Bunu gören diğer çocuklar da onunla alay ederlermiş. Anne eğer çocuğunun maşrabasının delik olmasını, çocuğu ile alay edilmesini istemiyorsa ve çocuğunun rahat-

hikla su içmesini istiyorsa her bayram eline bir kuruş büyüklüğünde de olsa kına yakmalıdır. Başka bir rivayete göre ise, çocuk her bayram cennetin akan pınarlarından su içmeye gidermiş. Annesi eline kına yakmamışsa çocuk avuçlarına su doldurup içerken parmaklarının arasından bütün sular akar, çocuk su içemezmiş. Anne bu suyu çocuğunun rahatlıkla içmesini istiyorsa eline az da olsa kına yakmalıdır. Böylece çocuğun parmaklarının arası aralık kalmaz ve suyunu rahatlıkla içebilirmiş. Bir diğer rivayet de bayram günlerinde ve mübarek günlerde annesi eline kına yakmayan çocukları diğer çocuklar kırbaçla dövermiş.(Mear, 1992: 90-91)

Ölüm tarihi eskidikçe ölünün hatırası da zayıflar. Mezar ziyaretleri seyrekleşir. Buna rağmen ölü çıkan evin sakinleri en az iki sene süslenmez. Eğlencelere katılmaz. Her cuma ölüsüne buhur verir. Günümüzde bu durum da terk edilmiştir. Hayat devam etmektedir. Ölüyü de geri getiremeyeceğimize göre *ağlayıp sızlanmak, hayata küsmek gerekmez* denmektedir.

Rivayet ve inanışlar ise toplumun vazgeçilmez kültür birikimidir. İnanmanın görsel ve kanıtlayıcı örneği varoluşumuzdur. Kıbrıs'ta özellikle günlerle ilgili inanışlar çok yaygındır. Eskiden idam mahkumlarının salı günü infaz edildiği söylenmektedir. Bu yüzden salı günü uğursuz sayılırdı. O gün çamaşır yıkanmaz ve önemli temizlik işleri yapılmazdı. Halk arasında *salı günü sallanır* deyiimi idam sehpasındaki ipi anlatır. Salı günü uğursuz bir gün olarak kabul edildiğinden birisinin ölümü salı gününe denk gelir ve aynı gün gömülürse o civarda yaşayan insanlar arasından ardı ardına yedi kişinin daha öleceğine inanılırdı. Yani

inanişına göre salı günü mezar açmak uğursuzluk sayılırdı. Eğer ölü, o gün gömülmek zorunda kalırsa ölünün ayak ucuna asma filizi gömmek suretiyle ardından gelecek olan ölümlerin durdurulmasının mümkün olabileceğine inanılırdı.

Ölünün ilk günü, ilk cuma günü, üçüncü, yedinci, on beşinci, otuz yedinci, kırkinci ve elli ikinci günü, ölü evinin yemek veya çörek yapıp dağıttığı görülür. Ölünün üçüncü gecesi evlerde düzenlenen mevlit töreninde ölenin ruhuna hatim bağışlanırdı. Eskiden *mevlit şerbeti* (turunç çiçeği, çiçek suyu veya gülsuyu) yapılırdı. Kalayla kaplı olan bir kaba birebir oranında şeker ve su koyulup kaynatılır, kokulu olması için de içine gül damlası ile gül konulurdu. Mevlit şekeri olarak adlandırılan kesme şeker, lokum ve ölünün sevdiği yiyecekler ikram edilirdi. Ayrıca günümüzde de olduğu gibi gülümdanlıkla çiçek suyu dökülürdü.

Cenaze töreninden sonra eve dönülünce muhakkak yıkanmak ve başka giysiler giyme âdettir. Aksi takdirde kişinin üzerindeki ağırlığın kalacağına inanılırdı.(Yorgancıoğlu 2000: 281) Kıbrıs'ta 1960'lı yıllara kadar ölüm haberi gereken yerlere zor ulaştırılırdı. Mektupla bildirilirse ölüm işareti olarak mektubun sol üst ucu yakılırdı. Bugünse gazete ilanları çok yaygın bir iletişim yoludur.

Kıbrıs ağzında ölüm ifade eden kelimelere, yargılı ve yargısız kalıplaşmış anlatımlara bakıldığında ya Türkiye Türkçesi'nde kullanılan kelimelerin aynı veya ses değişikliklerine uğradığını ya da Kıbrıs ağzına özgü kelimelerin varlığını görülmektedir. Ayrıca anlam kayması, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, başka anlama geçiş gibi

anlam olayları da karşımıza çıkmaktadır. Deyimler, atasözleri, birleşik kelimeler, tekerlemeler, bilmece, ikilemeler, baş sağlığı için söylenmiş sözler, ağıtlar, destanlar, özellikle Kıbrıs destanları, bu anlam olaylarını veya ses değişikliklerini gösteren anlatımlardır. Bütün bu anlatımlarda yukarıda belirtilen yöresel âdet ve inançları da göz önüne almak gerekir.

Bu anlatımlar aşağıdaki şekillerde ifade edilmektedir:

Tek kelime olarak: *Gömü*=Bir ölüyü toprağa yerleştirme eylemi. *Ancak bu yasaya rağmen şehiriçi mezarlıklarına gömü devam etmiştir.* (Hakeri, 2003: 49), *Ölgün*=1. Diriliği, tazeliği kalmamış, pörsümüş, solmuş. 2. Gücü azalmış, zayıflamış, cansız. *Ölgünlük*=Ölgün olma durumu.(Hakeri, 2003: 232) Yardımcı fiillerle kullanım: *Cehennem* orta direği olmak=Öldüğünde çok ağır bir cezayla cezalandırılacağına inanılan, çok kötülük yapanlar için kullanılır. (Hakeri, 2003: 49), *Ölü* yucu *kefen* yırtıcı olmak.=Çıkar sağlamak için umulmayan işleri bile yapmak.(Hakeri, 2003: 233) Bağlaçlı anlatım: Ne ölüme ne ölüsüne.=*Bütün ilişkilerimi keserek küstüm* anlamında kullanılmaktadır.(Hakeri, 2003: 224), *Argo bir kullanım mortoyu çekmek*=Ölmek. *morto* olmak=Ölmek.(Hakeri, 2003: 219) İyelik grubu: *Ölüsü* bitli=1. Olağanüstü kirli kimse. 2. Tüm olumsuzlukları üzerinde toplayan kimse. (Hakeri 2003: 233) Başka anlama geçişi gösteren biçimler: *Cehennem* topuzu(gulumbra, gulumra, guruvulla, kulumbra)=Turpgillerden şalgama benzer bir bitki. Köklü lahana. Kıbrıs ağzında daha çok kulumbra veya guruvulla olarak yerleşen güz ve kış mevsimlerinin bu sebzesi siyah zeytin-

le yenmekte ayrıca içki sofralarında meze olarak görülmektedir.(Hakeri, 2003: 49), *Ölmezçiçek*=Basit ve tüylü yapraklı, parlak sarı çiçekleri, uzun zaman saklanabilen özel kokulu çok yıllık ve otsu bir bitki.(Hakeri 2003: 232), *Ölezotu*=ülemez=Tazesini hayvanlar tarafından yenen kartlaştıktan sonra sertleşen ve çalığı andıran bir çeşit bitki.(Hakeri 2003: 232)

Ölümlle ilgili genel sözler: Mademki doğduğumuzu bilirlik, *öleceğimizi* da gabul edelim. *Ölenilen ölümez.* *Öleceğim* aklıma gelirdi da ... gelmezdi. Bir köyün insanlarını anmak isdersan *mezarlığa* bakacaksın. Bakımlysa tamam, değilse ... *Gömsünner* ben. *Ölüm* çare ...? Zengini da fukaresi da giderken *on arşın Gabot bezi* götürür. İnsan can vermez ki *can alsın*. En iyi *ölüm ecelinan ölümdür.* *Ecel* gelince başa başağrısı mahana. *Ölümlerden ölüm* beğen. İnsan bir defa *ölür.* Günahsız insannar üç aylarda *ölür.* Bir âdeti, inancı belirten ifade: Bir *mezarlıkta* bir *mezar* kazıldı mı yedi *mezar* olmadan durmaz. Bu nedenle ölenin *mezarının* ayak ucuna sekiz boğumlu bir asma çubuğu dikilir. Bunun yeni *ölümleri* engelleyeceğine inanılır. Tamlama biçimindeki anlatımlar: *Cenaze taşı*=Namazı kılınmak için üstüne cenaze konulan masa biçimindeki yüksek taş. *Musalla taşı.* (Hakeri, 2003: 49), *Ölü bülük*=Çok güçsüz kişi.(Hakeri, 2003: 232), *Ölü destisi/saksısı*=Geniş ağızlı, saplı ve ülüklü testi.(Hakeri, 2003: 232), *Ölü helvası*=Un helvası gibi yapılarak gevşek olması için içerisine az miktarda pekmez de konulan ince bittaya sarılarak halka cenazeden bir süre sonra verildiğinden bu adla anılan helva.(Hakeri, 2003: 232), *Ölünün körü*=(Hakaret) Bıktırıcı usandırır-

cı durum karşısında azarlama yollu verilen karşılık. Elinin körü. Domuz ölünün körü=Ölünün körünün pekiştirilmiş. (Hakeri, 2003: 233), *Ölü yucu*=(ölüyuyucu)=Ölü yıkayıcısı. (Hakeri, 2003: 233)

Atasözleri: Acı *ölümden* dönen tatlı bal yemeli ki unutsun acıyı.=Olumsuz olayların etkilerini yok etmek için onları olumlu olayların etkileriyle örtmek gerekir.(Gökçeoğlu 1997: 51) Eden bulur, inleyen *ölür*.=Belli olayların belli sonuçları vardır. Bu olayları gerçekleştirenler sonucuna katlanırlar.(Gökçeoğlu 1997: 68), Eşeği *gebertme* sürükletirler.=Kötü sonuç veren işin sıkıntısını onu yapana çektirirler. (Gökçeoğlu 1997: 69), Gölden su çekilince kurbağa *ölür*.=Doğadaki olaylar ve yaşam birbirine bağlıdır. Biri yok olursa buna bağımlı olan da yok olur. (Gökçeoğlu 1997: 72), Ha anan *ölmüş* öksüzün ha baban.=Sonuç aynı olduktan sonra bizi hangisi neticeye götürürse götürsün fark etmez.(Gökçeoğlu 1997: 75) Ho *öksüzüm* ho; ölünceye kadar dirlik gerek.=Başarabilmek için birlikte çalışmak gerek.(Gökçeoğlu 1997: 77), Kalırsa el beğensin *ölürse* yer beğensin.=Topluma hayırlı olacaksa yaşasın ya da küçükken ve çevresine kötülüğü dokunmadan ölsün.(Gökçeoğlu 1997: 83) Lanetli *ölünün* ardından kimse rahmet okumaz.=Tanrı ve insan sevgisinden uzak olanlar öldüklerinde öbür dünyada esirgenip korunmak için kimse dua etmez.(Gökçeoğlu 1997: 92), Nerede doğacak, nerede *ölecek*, ne yiyecek, Allah beyan etmez.=Yaşam bilinmezlerle doludur. Bunların çoğu da kişinin denetim ve istencine bağlı değildir. Kişiler edilegendir. Her şey Tanrı'nın dilediği biçimde olmaktadır.(Gökçeoğlu 1997: 94), *Ölecek* ata(eşeğe) nal

çakılmaz.=Her yapılan işin bir amacı vardır. Yarar sağlanamayacak yerlere yatırım yapılmaz.(Gökçeoğlu 1997: 97) *Ölü* üstüne kapı kapanmaz.=Kişi toplumun koyduğu yasa, gelenek ve göreneklere uymak zorundadır. Gerçekler örtbas edilemez.(Gökçeoğlu 1997: 97), *Ölüm* bile komşudan sorulur.=Kişi evlendikten sonra istese de ailesini her gün göremez. Oysa her gün komşusuyla karşı karşıya gelmektedir. Bu yüzden kişi sıkıntıya düştüğünde yardıma ilk koşan komşusu olmaktadır. (Gökçeoğlu 1997: 97), *Ölüyü* bile çok yıkarsan osurgan olur.=Aşırı derecedeki titizlikler kaçınılmak istenen durumlara düşülmesine neden olur. (Gökçeoğlu 1997: 98), Şoförlerin *mezarları* her gün açıktır.=İş riski büyük olan mesleklerde çalışanlar her an ölebilir.(Gökçeoğlu 1997: 104), Yatan *ölmez*, yeten *ölür*.=Kişi hasta olsa da eceli gelmemişse ölmez. Oysa sağlıklı da olsa vadesi dolan ölür.(Gökçeoğlu 1997: 112)

Deyimler: Afacan *ölümü* büksün seni.=Çok acı çekerek ölmek.(Gökçeoğlu 1997: 119), Allah dünya komşusu etti, *ahiret* komşusu etmesin.=Dirliksiz kişilerle geçinmek çok güçtür. Sırasında birey onur kırıcı avranışlarla karşılaşabilir. Kaldı ki kişi sırasında kardeşini görememesine karşın komşusuyla her gün yüzyüze gelmek durumundadır. Böylece olumsuzluklara buluşma mutsuzluğunu yaşamakla karşı karşıya kalmaktadır.(Gökçeoğlu 1997: 129), Allah genç *ölüsü* göstermesin.=Ölüm çok acı bir olaydır. Ama genç birini yitirmenin acısı daha da büyüktür. (Gökçeoğlu 1997:129), Ansız *ölümüne* uğramak.=Beklenmedik bir anda ölmek.(Gökçeoğlu 1997: 135), Azrail bile *canları bir bir alır*.=Aynı anda iki iş yapılmaz.(Gökçeoğlu 1997: 145), Bugün

*ölmem* yarın gelmem.=Verilen söz sonucu yaşanan beklenmedik güçlüklerle verilen uğraşta işin bir bölümünü bitene kadar direnmek.(Gökçeoğlu 1997: 171), *Canı çıksın* da içi kalsın.=Ölüm ilenci.(Gökçeoğlu 1997: 177), *Cehennem* dingil dingil.=Cehenneme da minnari =İstediği yere gitsin benim kimseden korkum yoktur.(Gökçeoğlu 1997: 179), *Cehenneme* davul çalmaya gitmek.=Çevresindekilerin ilgilenmesini istemediği yere gitme isteği.(Gökçeoğlu 1997: 179), *Cemaat* ne derse desin, imam bildiğini okur.=Cami ne kadar büyük olursa imam bildiğini okur.=Yapılan işin büyüklüğü küçüklüğü önemli değildir. O işi yapacak olanın bilgi ve yeteneği önemlidir.(Gökçeoğlu 1997: 179), *Cenabet öldüğüne* bakmaz, söğüt ağacından tabut ister.=Konumunu iyi saptamayan kişi kendini hep olduğundan fazla görür.(Gökçeoğlu 1997: 180), *Cenazeyi* tertiplemek.=Ölüm sonrası dinsel kurallara uygun olarak yapılan gömüte konması işleminin tümünü yapmak.(Gökçeoğlu 1997: 180), *Dünyasına doymamak*.=Genç yaşta ölmek.(Gökçeoğlu 1997: 212), *Dünyaya kazık çakmak*.=Ölmeyecek gibi uzun yaşamak.(Gökçeoğlu 1997: 212), *Ecel* gelince baş ağrısı bahane olur.=Dinsel inanışa göre yazısı alına yazılı olduğundan, ne gerekçe gösterilirse gösterilsin günü geldiğinde gerçekleşecektir.(Gökçeoğlu 1997: 214), *Ecel* çekti.=Kaza sonucu ölümü geldi.(Gökçeoğlu 1997:214), *Erkek kadını cenazede bulur*.=Bazılarına göre İslam kadınları yaşamı boyunca evden yalnız üç defa dışarı çıkmalıdır.1. Gelin olduğu gün kocasının evine gitmek için. 2. Babasının cenaze alayında bulunmak için. 3. Bizzat mezara girmek için.(Gökçeoğlu 1997:222), *Gavur ölü-*

*sü* gibi ağır.=Kaldırmada güçlük çekilenler için söylenir.(Gökçeoğlu 1997: 237), *Haspası ölsün*.=Yedikleri ağır olsun.(Gökçeoğlu 1997: 260), *İyi ölümdede ölmemek*.=Acı çekerek ölmek.(Gökçeoğlu 1997: 281), *Öldüğünü* değil süründüğünü göreyim inşallah.=Kişinin çok yoksulluk ve acı çekmesini dileyen ilenç sözü.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölet* geldi.=Öldürücü salgın hastalık etrafı sardı, kırdı, geçirdi.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Öleydim* de bugünleri görmeseydim.=Kişiyi yaşadığına pişman edecek kadar yıkıcı ve kırıcı olayları yaşamamanın verdiği acıyla söylenen sözler.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölme* eşeğim ölme çayır çimen çıksın da ye.=Umutsuz bekleyişi anlatmaktadır.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölmeden* mirasına konmak.=Kişiyi aldatmak yoluyla parasal ya da özdeksel çıkar sağlamak.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölmediğimin* aslı var.=Göreceğim daha çok ilginç ve önemli olaylar var.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölü* ağırlığı çökmek.=İnanca göre ölen kişinin günahlarına bağlı olarak kimi kişiler üzerindeki bunaltıcı etki.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölü* gözünden yaş beklemek.=Hayal dünyasında yaşamak.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölü* malı gibi ortada kalmak.=Kimseden ilgi ya da yardım görmeyen güçsüz kişinin durumu.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölü* sorucu kefen yırtıcı.=Ölü yuyucu kefen yırtıcı olmak.=Çıkar sağlamak için en korkunç işleri bile yapmak.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölü* sorucusu olmak.=Yerli yersiz soru sormayı alışkanlık haline getirmek.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölü* suratı bağlamak.=Ölü yüzü bağlamak.=Sayrılık ya da korku sonucu yüzdeki pembe rengin sarıya dönmesi.(Gökçeoğlu 1997: 340), *Ölü* suyuyla mı yıkanacak?.=Kişilere büyü yapma yoluyla kötülük yapma niye-

tinde mi?(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölü* yıkarken altın dişini sökme.=Dürüstçe çalış görevini kötüye kullanma.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölü* yuyucu, kefen yırtıcı olmak.=Çıkar sağlamak için en korkunç işleri bile yapmak.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölü* yuyucuda hak, ister dinsizden, ister imansızdan.=Kim olursa olsun yapılan işin bedeli alınır.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölü* yüzü bağlamak.=Ölü suratı bağlamak.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölü*lerden korksaydık mezarlıktan geçmezdik.= Karşısındakine meydan okumak.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölüm* iyiliği.=Ölecek kişinin son gücünü kullanarak yiyip içmesi ya da konuşup yürümesi.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölüm ölüm* ardına olmaz.=Ölmüşle ölünmez.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölüme* sevinme olmaz ama ben sevindim.=Kendisine kötülük yaptığı ya da yapacağı düşüncesindeki kişinin ölmesi sonucu duyulan mutluluk.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölümler* ucuzladı.=Kazalar ya da sayırlıklar sonucu ölümlerin artması.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölümlerden ölüm* beğenmek.=Suçluluk ya da yapılan hata sonucu acı çekerek ölmek.Cezalandırılmak.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölüme* çalışmak.=En güç işleri başarabilmek için bütün varlığını ve gücünü ortaya koymak.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölüme* susmak.=Hiç konuşmamak.(Gökçeoğlu 1997: 341), *Ölüp* kurtulmak.=Acılar sonucu yaşamı dayanılmaz duruma gelen kişinin ölmekle acılardan kurtulması.(Gökçeoğlu 1997: 342), *Ölüp* öldürünmek.=Bir işte başarıya ulaşmak için çok büyük uğraş vermek.(Gökçeoğlu 1997: 342), *Ölüsü* yok yası var.=Ortada bir neden yokken üzüntü yaratanlar için söylenir.(Gökçeoğlu 1997: 342), *Rahmet* atana.=Karşıdakinin unuttuğunu

anımsatana ya da söyleyene denir.(Gökçeoğlu 1997: 353)

Tekerlemeler: Damdan düşen bir kurbağa/Kuyruğunu incitti/Oradan geçen bir yolcu/ Aldı onu götürdü/Mezarını kazdılar/Üzerine şöyle yazdılar/Damdan düşen kurbağa/Kuyruğunu incitti/Oradan geçen bir yolcu/ Aldı onu götürdü/Mezarını kazdılar/Üzerine şöyle yazdılar

(Gökçeoğlu 1999: 206)

Maniler: Avaya'nın kegligi / Vızıl vızıl öldüğü(Gökçeoğlu 2002: 18), Ovlan gızı görünce/Öldürür öküzleri(Gökçeoğlu 2002: 18), İkimiz bir ölelim/Çift gosunnar tabıda(Gökçeoğlu 2002: 23), Garanfilin moruna lölüyorum yoluna / Allahıma can vermem/girmeyince goynuma(Gökçeoğlu 2002: 41), Garanfilim pembeden/gönül verdim görmeden/Allah canımı almasın/gız gucağına girmeden(Gökçeoğlu 2002: 112), Garanfil morunan /egmeg yedim norunan/Allah canımı alsın/güzel göysünde (Gökçeoğlu 2002: 112), Dünya yabrağım/ahiredde tobrağım/cehennem sedası/duymasın kulağım(Gökçeoğlu 2002: 168), Ah edim aralandı/yüreğim yaralandı/çapıg etiş sevgilim/mezarım tahdalandı (Gökçeoğlu 2002: 168), Garanfilim talvarda/çog işler var sabırda/ikimiz bir ölelim/çift goysunnar tapıda (Gökçeoğlu 2002: 211) Dağdan kekliğim ödsün/ödsün tüvünü dögsün/vasiyet edim yare/ölü suyumu dögsün (Gökçeoğlu 2002: 279)

Aynı maninin değişik varyantları:

Garafilim sarkarım/açılmaya gorkarım/yar kapıya gelince/meyit olsam gakarım (Gökçeoğlu 2002: 310), Garafilim sarkarım/açılmaya gorkarım/yar kapıdan geçerken/ölü olsam galkarım (Gökçeoğlu 2002: 310), Garafilim salkarım/açılmaya gorka-

rum/yar kapıya gelince/*mefda* olsam galkarım(Gökçeoğlu 2002: 310)

Bilmeceler: Yedi çınar yabrağı/ Otuz iki Hızır tobrağı /Bu bilmeceyi bilmessan/Bu gece *ölin*.(Gur'an)(Gökçeoğlu 1999: 85), Ah hazara hazara/Su çevirdim *mezara*/Anası üç günnüngen/Ovlu giddi bazara(Hiyar)(Gökçeoğlu 1999: 88), Neler gördüm neler/Yer altında gördüm evler(*Mezar*). (Gökçeoğlu 1999: 105), Yerden yabma han gördüm (*Mezar*). (Gökçeoğlu 1999: 105)

İkilemeler: *Ölgün ölgün*=Cansız, bitkin. Olabildiğince yorgun ya da sayrı, tükenmiş, iş yapabilme ergini yitirmiş, *Ölgün ölgün* bakmak. (Gökçeoğlu 2004: 345), *Ölgün ölgün* bakmak=Cansız bakışlarla bakmak. (Hakeri, 2003: 232), *Cehennem* dingil dingil=*Def olsun, istediği yere gitsin. Korkum yoktur* anlamında sövme. Cehenneme kadar yolu var.(Hakeri 2003: 49), *Ölüp ölüp* dirilmek.=Çok büyük arbededen geçmek.(Gökçeoğlu 1997: 342), *Öldüg öldüg*=öldük öldük=Büyük acılar çekmek, açıklıklar yaşamak, sayrılıklar geçirmek, korkmak, endişelenmek, savaşları yaşamak, felaketlerle iç içe olmak. Erinçsiz bilinçlerde balmumuyduk eridik. Öldük öldük de dirildik/çürük kan lekelerinde.(Gökçeoğlu 2004: 345) *Ölü diri*=Yaşayan ya da yaşamayan, canlı ya da cansız. Ölü diri fark etmez, yeter ki yakalayın.(Gökçeoğlu 2004: 346), *Ölüm ölüm*=Temel olan yaşamaktır. Ölüm de bu dünyanın gerçeğidir. Aileden ya da sevilenlerden birisi öldüğünde diğer bireylerin ölmesi gerekmez. Ölüm ölüm ardına olmaz.(Gökçeoğlu 2004: 346)

Ağıtlar: Ölenleri arkasından söylenen manzumelere *ağıt* denir. Kıbrıs'ta yaygın bir ağıt söyleme geleneği yoktur. Genellikle destanlar ağıt

özelliği taşır. Ayrıca destan adı verilmeden yazılmış manzumeler de bulunmaktadır. Bunlardan örnekler:

Saydam'a Ağıt: (Saydam: 20 Temmuz 1958'de Grivas'ın çıktığı Horaka Köyü'nde Rumlar yolu kesip Ali Kadri ve Saydam Mustafa'yı yakaladılar. Ali Kadri'yi önce vurdular. Öldü diye bıraktılar. Saydam'ı ise tek kurşunla alınından vurdular. Saydam 15 yaşındaydı.) Esgi köyün imamı/Yok *ecelin* amanı/Pusu gurdu Urumlar/*Öldürdüler* Saydam'ı İçdi *ecel* tasından/Durulmaz acısından/Gahbeler vurdu onu/ Anının ortasından

Destan: Türk edebiyatında bir şiir türü olan destan belli kuralları olan ve daha çok kahramanlık veya toplumsal olayları anlatan şiir olarak anlaşılır. Ancak Kıbrıs destanları farklıdır. Destan diye yazılan aslında bir ağıttır, bir mersiyedir. İdam edilen kişilerin arkasından yazılmıştır. Bu destanları kimlerin yazdığı belli değildir. Burada bazı destanlardan ölümle ilgili ifadelerin bulunduğu bölümler ele alınacaktır.

Havva ile Âdem Destanı: (Yorgancıoğlu 2000: 369)

Ger nasihat eylesen dinlemez zahir /Er isen sen nefsini gayır

Ola *akıbetin* encamı hayır/*Rahmete vasil ol*, kıl ihya canın..

Müzmüne zindandır zati bu dünya/*Ahiret* bakidir fani bu dünya

Geçer fani gençlik olursun bürhan /Ettiğine olursun bin kez peşiman

*Ecel pençesine* geçince hem can/ Göz açıp yumuncak vermez amanı

*Ecel* canı ayırırken özünden/Devirir perdeyi iki gözünden

O vakit görürsün batıl yüzünden/ Dar-ı bekayı eder sana vatani... (Yorgancıoğlu 2000: 370)

Kıbrıs ağzıyla yazılmış ölümle



İlgili yazılı malzemenin en çarpıcı örneklerini Aynalı'nın şiirlerinde bulmaktayız. Aynalı bir halk şairi olup pek çok destan onun mahsulüdür. Halit Arap Destanı, Hasan Bulliler Destanı, Cennet Cehennem Destanı, Açıgözlü Destanı, Dolandırıcı Destanı, Polis Destanı, Gelmiş Geçmiş Peygamber Destanı, Nuda Destanı vb.

Destanlardan ölümlle ilgili bölümler:

Gülsün Hanın Destanı'ndan:  
(Gökçeoğlu 1993: 40-42)

*Mezarımı uzun gazın boyuma/Ge-  
liyorum Gülsün Hanım uyuma*

*Aşka dayanarak geliyorum/Aç  
mezarımı al beni da goynuna*

*Gara kapı açıldı ölümlere/Bak dışa-  
rıda olan velveleye*

*Halid'i tabuta yatırdılar/ O'nu da  
kodular otomobile...*

Hasan Bulli Destanı'ndan (Gökçe-  
oğlu 1993: 71-72) Akıbet uğradılar bu  
belaya/*Veda edip gittiler bu dünyaya,*  
Gaymakam der karavatça kuruldu/  
*Ömrümüz artık bugün hitam buldu*

Bütün bu anlatım biçimlerinde öl-  
filinin değişik yapılarla kullanıldığını  
kimi zaman anlam olayları içinde yer  
aldığını, rahmetlik, sabırlık kelimelerinde  
olduğu gibi zaman zaman +II ekinin +III  
ile yer değiştirdiğini, taksirat~tahsirat  
örneğinde olduğu gibi Arapça kelimelerde  
iç seste -k~-h- değişimi olduğunu, biçim  
olarak genellikle cümlelerin hakim olduğunu  
görmekteyiz.

Kıbrıs ağzıyla bir ölüm anlatımı:  
(Taşçı1986: 58) Eh daha ziyade yaşlı-  
larda hasda olur. Ölecek duruma gelir.  
Gomuşular, golu gomşu yaşlı insan  
bize gelir. Aman öldü ölecek. Hısım  
agrabası varısa çağırın, okudun, iman  
duası okudun, gözüne zezem suyu  
verin. Getiriler ölünün ağzına dam-

la damla yahut da pamug ısladılar,  
pamuğnan sıkalar. Kimisi gacığınan  
ağzına su ağıdır. Agrabalar uzakdaysa  
otomobil yollalar, agrabalarını getiril-  
ler. Hasılı ölünün, o hasdanın etrafını  
sarallar. Bazı yerlerde aman üstüne  
bir yeşil yabracıg örtün, can çekişir,  
göğsü gakar, oturur, can veremeyiyor.  
Agrabalarını isder, üsdüne yeşil yabrag  
dögmesi gollar. Güya o yeşil yaprağı  
goyduğunda daha rahad can verir. Eh  
hasredlik varısa uzagda ona artıg telg-  
raf çekeller, bildiriler. Gelebilirsa gelir  
hasdasını görsün. Eh hasta yaşamay-  
caysa ömrü azısa da ölür, öldüğü saad  
orada üsdüne bir beyaz çarşaf örteler.  
Gadınısa makas erkeğisa da bir siyah  
sablı bıçak gollar. Ölünün odasından  
yavaş yavaş hebsi uzaklaşır. Kapu-  
sını kapalar. Gelen giden bakar eder.  
Ondan soğra her vakid varısa cmiye  
götürüler. Mezarlılara haber veriller.  
Kapalı yerde ölü yıkanır. Ondan soğ-  
ra camiye götürüler. Namazdan soğra  
entarisini bir baş örtüsü asallar. Soğra  
cenaze arabasına gonur. Ölüyü yavaş  
yavaş mezarlığa doğru götürüler. Me-  
zarlığa halk arkasından devamlı me-  
zarlığa gider. Orada mezarı gazılır. So-  
rusu verilir. Üsdüne küreğinan birer  
küreg hısım agraba dögmesi adeddir.  
Üş gün okunmuş su dökerig. Ziyare-  
tine giderig güneş doğmadan. Ondan  
soğra yedi hafta her cumartesi mud-  
laka gene ölüye giderig. Su dökerig,  
Çiçek götürürüg. Ondan soğra okuma  
okurug, gendine gelirik. Bazı yerlerde  
öldüğden soğra mezarda gurban kesil-  
ir. Fakir fukaraya dağıdılır. Cenaze-  
den döndüğden sonra çoğu yerlerde  
ölünün evinde ağırlallar. Yediriller,  
içiriller. Bag kasabalarda misafirler  
dışarıdan yemeg getirir ve yeller. Bazı  
köylerde da bu esgi adedleri yapallar.  
Eve geldigden soğra o gece yasinner

okunur ölünün şeyine. Bazı yerlerde ilk gece hem yasin hem mevlid okunur. Köylerde egseri bunnar. Kasabalarda üçüncü gece ölünün ruhuna mevlid okunur. Öldüğü geceden soğra üş gece odasında ışık yakılır. Ondan soğra kırkında elli ikinci gecesinde mevlid okunur. Üçüncü gece yıkanma olur. Evdeki bütün halk yıkanır. Ölünün odası temizlenir. Yatağı eşyaları heb galdırılır. Çamaşırları yıkanır. Fakirlere dağıdılır. Ondan soğra ilk gün artıg helva yapılır. Bazı yerlerde cuma yapallar. Bazı yerlerde öldüğünden üş gün soğra üçünde yapallar ve kıg günde da kırg yemeği yapallar. Camiye götürüler. Çolug çocuğa halka dağıdılar.

Sonuç olarak, belirttiğimiz gibi ölüm ve ölümlle ilgili anlatımlar kültürden kültüre değişikliğe uğramışlardır. Bu değişiklikleri dil açısından değerlendirdiğimizde gerek anlam bakımından gerekse ses ve yapı bilgisi bakımından farklılıklar görmek mümkündür. Bu durumu Türkiye Türkçesi'nin ağızlarında, çağdaş lehçelerde tespit edebiliyoruz. Burada Kıbrıs ağızı da bunların bir parçası olarak alınarak, ölümlle ilgili anlatımlar değerlendirilmiştir. Bu tarz incelemeler kültür tarihimiz açısından büyük önem taşımaktadır.

#### KISALTMALAR

- Gökçeoğlu 1993 Gökçeoğlu, Mustafa. Aynalı'nın Okuduğu Şiirler.  
 Gökçeoğlu 1997 Gökçeoğlu, Mustafa. Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.  
 Gökçeoğlu 1999 Gökçeoğlu, Mustafa. Hikâyelerimiz Tekerlemelerimiz.  
 Gökçeoğlu, Mustafa. Kıbrıs Türk Halkbilimi Bilmece Bulmaca Lugaz Muamma-Bilmecelerimiz.  
 Gökçeoğlu 2002 Gökçeoğlu, Mustafa. Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı Toplu Maniler-Manilerimiz.  
 Gökçeoğlu 2004 Gökçeoğlu, Mustafa. Kıbrıs Türk İnkilemeleri ve Yansımaya Sesleri Sözlüğü.  
 Hakeri 2003 Hakeri, Bener Hakkı.

Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü.

Mear 1992 Mear, Hüray. Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili Adet ve İnanışlar.

#### KAYNAKÇA

- Bulun, Osman. *Bölgesel Rivayetler İnanç ve Adetlerimiz. Folklorik Araştırma*. Lefkoşa. 2004.  
 Gökçeoğlu, Mustafa. *Kıbrıs Türk İnkilemeleri ve Yansımaya Sesleri Sözlüğü*. Denetleyenler: Güner Konetrah ve Harid Fedai, Lefkoşa: Eğitim Vakfı Yayınları. 2004.  
 Gökçeoğlu, Mustafa. *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı Toplu Maniler-Manilerimiz*. 1. baskı, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Eğitim Vakfı Yayınları. 2002.  
 Gökçeoğlu, Mustafa. *Aynalı'nın Okuduğu Şiirler*. Lefkoşa: Gökçe Yayınları. 1993.  
 Gökçeoğlu, Mustafa. *Tezler ve Sözler 3*. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları. 1994.  
 Gökçeoğlu, Mustafa. *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. 3. baskı, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları. 1997.  
 Gökçeoğlu, Mustafa. *Hikâyelerimiz Tekerlemelerimiz*. Lefkoşa. 1999a.  
 Gökçeoğlu, Mustafa. *Kıbrıs Türk Halkbilimi Bilmece Bulmaca Lugaz Muamma-Bilmecelerimiz*. 1. baskı, Lefkoşa: Gençlik Merkezi Yayınları. 1999b.  
 Hakeri, Bener. *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*. Mağusa: Suna ve Hakkı Atun Mağusa Tarihini Araştırma ve Yazın Vakfı Yayını:8, 2003.  
 İslamoğlu, Mahmut ve Öznur, Şevket, "Kıbrıs'ta Ağıt", *Ağıt Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, 2011, 109-149.  
 İslamoğlu, Mahmut ve Öznur, Şevket, "Kıbrıs'ta Ağıt", *Ağıt Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, 2011, 109-149.  
 İslamoğlu, Mahmut ve Öznur, Şevket. *Kıbrıs Kültürüne Işık Tutan Ağıtlar II*. Gökada Yayınları, Lefkoşa, 2012.  
 İslamoğlu, Mahmut. *Kıbrıs Türk Folkloru*, 2.baskı, Lefkoşa, 2004.  
 Mear, Hüray. *Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili Adet ve İnanışlar*. Lefkoşa, 1992.  
 Saraçoğlu, Erdoğan. *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru-Bildiriler*. 2. baskı, Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 1996.  
 Saraçoğlu, Erdoğan. *Kıbrıs Ağızı*. 3. baskı. Lefkoşa, 2004.  
 Taşçı, Yıltan. *Kıbrıs Ağızı Dil Özellikleri*. Lefkoşa, 1986.  
 Yorgancıoğlu, Oğuz M. *Kıbrıs Türk Folkloru*. 2. baskı. Mağusa, 2000.